

Imaginarne geografije neovisnosti: jezik u hrvatskoj fantastici novog regionalizma

Aleksandra Wojtaszek

Institut za slavenske filologije, Jagiellonsko sveučilište u Krakovu

Sažetak / Summary

U radu se znanstvena fantastika promatra kao prije svega specijalni žanr, pa se u vezi s time izdvaja kategorija *fantastike novog regionalizma* koja obuhvaća najnoviju hrvatsku fantastičnu književnost u kojoj prostor regije i regijski identitet postaju ključna tema. Prikazani su primjeri djela koja tematiziraju neovisnost Istre, a posebna se pažnja posvećuje ciklusu Marine Jadrejić koji čine priče *S druge strane struje*, *Smrt vrba* i *Ja imam jedan san*. Analiza kategorija prostora i pamćenja te jezika priča omogućuje odgovor na pitanje u kojoj mjeri autorica uspijeva iskoristiti mogući subverzivan potencijal znanstvene fantastike promatrane kao žanr spoznajne začudnosti u skladu s razmišljanjima Darka Suvina.

Ključne riječi: science-fiction, Istra, Marina Jadrejić, imaginarna geografija

Imaginary Geographies of Independence: Language in Croatian Science Fiction of the New Regionalism

In this paper science fiction is considered as a primarily spatial genre, establishing in that regard the category of speculative fiction of the new regionalism. This category includes the most recent Croatian speculative fiction in which region and regional identity become the main topic. The examples provided include works which discuss the topic of Istrian independence, with special attention being paid to Marina Jadrejić's cycle of stories: *S druge strane struje*, *Smrt vrba* and *Ja imam jedan san*. The texts are analyzed via the categories of space and memory, but the paper also

focuses on the language of stories, which allows us to investigate whether the author manages to exploit the subversive potential of science fiction, understood in terms of Darko Suvin's theory as a genre of cognitive estrangement.

Key words: science fiction, Istria, Marina Jadrečić, imagined geographies

Frederic Jameson u eseju „Science Fiction as a Spatial Genre: Generic Discontinuities and the Problem of Figuration in Vonda McIntyre's ,The Exile Waiting'”, koji je dio knjige *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*, postavlja hipotezu da kategorija prostora ima izravnu konstitucijsku vezu sa žanrom znanstvene fantastike. Na primjeru u naslovu spomenutog eseja romana iz 1975. godine Jameson prikazuje kako se zanimanje čitatelja premješta iz samog pripovijedanja, poimanog kao slijed uzročno-posljedičnih linearnih događanja, prema iskustvu prostora kao takvog. Autor tvrdi da kanonska djela znanstvene fantastike govore prije svega o zaustavljanju, zatvaranju, dijalektici unutrašnjeg i vanjskog, dok su figure prostora u njima prožete bezbrojnim metaforičkim značenjima, da bi na kraju zaključio: „Stoga, moramo razmotriti prijedlog da specifičnost znanstvene fantastike kao žanra ima manje veza s vremenom (prošlošću, sadašnjošću, budućnošću) nego s prostorom” (Jameson 2007: 313).

Polazeći od Jamesonove tvrdnje da je znanstvena fantastika prvenstveno spacijalni žanr, u hrvatskoj književnosti izdvojila bih kategoriju *fantastike novog regionalizma*¹ u kojoj je prostorna problematika i spacijalna imaginacija karakteristična za fantastiku dodatno potencirana transformiranjem fizičkog teritorija regije u simboličko mjesto. Događaji koji su devedesetih utjecali na oživljavanje regionalne svijesti i nastanak vala novog regionalizma u Hrvatskoj odrazili su se i u žanrovskoj književnosti. Ne ulazeći u detaljnija razmatranja fenomena same književnosti novog regionalizma, ako se nju može definirati kao izraz uspostavljanja drukčijih veza sa zavičajem, regijom, prostorom, pa i

redefiniranja identiteta unutar tako postavljenih prostornih okvira (usp. Brešić 2004, Mikołajczak, Rybicka 2012) – fantastika, pogotovo znanstvena fantastika, zahvaljujući sredstvima koje posreduje za razliku od mimetičke književnosti, te veze prije svega ekstrapolira, ali često pokušava i anticipirati. Štoviše, u znanstvenoj fantastici naglasak je češće postavljen na kolektivitet, grupu ili sredinu nego na individualnu priču, dodatno naznačenu autobiografskim paktom, kao što je obično slučaj u književnosti novog regionalizma tzv. glavnog toka (primjerice u djelima Pavla Pavličića, Delimira Rešickog ili Stanka Andrića). Zbog svega navedenog fantastika novog regionalizma čini se pogodnim materijalom za proučavanje imaginarne geografije, koju na temelju Saidovih razmatranja sadržanih u *Orijentalizmu* te tumačenju pojma u *The Dictionary of Human Geography* razumijem kao prije svega smještenu u domenu kulture: imaginarna geografija obuhvaća reprezentacije mjesta, ljudi, krajolika i prirode, a istovremeno načine na koji te kulturne reprezentacije odražavaju želje, fantazije, praznovjerje svojih autora, kao i mrežu odnosa dominacije i moći između tih slika i objekata reprezentacije (usp. Rybicka 2012: 20). U famoznoj Saidovoj *borbi oko geografije* stratešku važnost imaju ideje, forme, slike i predodžbe koje bismo mogli nazvati kulturnim reprezentacijama prostora. Prema tome, imaginarna geografija regije približava se geopoetici, uključuje senzorne i simboličke implikacije odnosa ljudi i mjesta, ističući te kulturne prakse koje utječu na stvaranje lokalne zajednice i grade imaginarij važan za sliku regionalnog identiteta.

Ovaj rad ukazuje na primjere iz najnovije hrvatske književnosti koji tematiziraju neovisnost Istre i njezino odcjepljenje od ostatka hrvatskog teritorija. Već na samoj tematskoj razini vidljiv je mogući subverzivan potencijal i kritički naboj koji bi se mogao odraziti u protivljenju svođenja različitosti hrvatskih regija u jedan nacionalni spacijalni imaginarij (usp. Grgas 2014: 44–66) te čestoj idealizaciji u književnosti novog regionalizma, pa i ideologizaciji prostora regije i regijskog identiteta. Takvi pokušaji vidljivi su u priči Zorana Krušvara *Dvoboj*

u kojoj se dva golema robota znakovitih imena, Jože i Regoč, bore u ime svojih domovina, novonastale Zemlje Istre i Hrvatske. Preuzet iz japanskog *animea* motiv borbe robota lociran je u kontekstu usko povezanim sa suvremenom hrvatskom i istarskom stvarnošću: divovski roboti koriste napade retorikom pokojnog predsjednika, hrvatskim gospodarstvom ili pjesmama Elona Piska. Taj se kratak satirični tekst iz 2002. godine izravno nadovezuje na politički i medijski diskurs, prije svega onaj povezan s konfliktom oko projekta Zemlje Istre iz devedesetih godina prošlog stoljeća, koji je bio žestoko kritiziran od strane ondašnjeg nacionalističkog režima zbog zalaganja za visok stupanj autonomije regije. Pri tome se pokušava izbjeći pristranost, pripovjedač ironično komentira ne samo hrvatsko, nego također istarsko domoljublje:

Beppo je reagirao na jedini način na koji jedan pravi vojnik može reagirati u takvoj situaciji: poslao je u pizdu materinu i vojsku i državu i himnu i zastavu, bacio je pušku što je dalje mogao i otrčao brzo u suprotnom smjeru (Krušvar 2004: 8).

Taj ironičan odmak utoliko je bitan jer ga je teško pronaći u drugim djelima, poput jedinog romana na tu temu, *Bojno polje Istra* Danila Brozovića iz 2008. godine, u kojem Istra vodi rat za odcjepljenje od Hrvatske. Istarska borba u romanu predstavljena je kao potpuno pravedna, a regijski osjećaj pripadnosti izrazito idealiziran. Na žanrovskoj razini taj roman mogli bismo odrediti kao *ambiutopiu* – taj još slabo zastupljen termin odnosi se na djela koja spajaju u sebi utopijske i distopijske impulse skrećući pažnju na njihovu nerazdvoljivost i pokazujući kako suvremene čitatelje utopija privlači, no uz dozu opreza i straha prema tome što bi se moglo dogoditi ako se opisani snovi ostvare (usp. Bashkatova 2016: 57–66). Parafrazirajući ruskog filozofa Nikolaja Bierdiajewa, u utopijama je najgore što postoji rizik njihova ispunjenja. Taj se stav čini blizak autorima pojedinačnih hrvatskih proznih ostvarenja koji s jedne strane fantaziraju o istarskoj nezavisnosti, ali odmah demonstriraju da su svjesni svih

problema koji bi mogli proizaći iz takve situacije (rat, izolacija države, ekonomski problemi). *Bojno polje Istra* opasno se približava propagandnom pamfletu: Brozović nas želi uvjeriti u pravednost borbe malenih za slobodu i vlastiti identitet pomoću crno-bijele karakterizacije likova i tipičnog distopijskog klišeja – spoznaja junaka kako je svijet u kojem je dosad živio upravo distopijski te potpuna promjena stavova u korist potlačene strane, u najvećoj je mjeri rezultat zaljubljuivanja u poštenu, hrabru i pravednu autonomašicu.

Tema neovisnosti Istre spomenuta je također u pozadini ranije priče Danila Brozovića pod naslovom *2094*, uvrštene u antologiju *Zagreb 2094* (2004). U toj distopijskoj kritici komercijalizacije društva Hrvatska je potkraj stoljeća *reklamokracija* i dio velike *Coca-Coline* koalicije, dok se istarska neovisnost prikazuje s puno više opreza nego u romanu: prije svega kao težnja financijskih institucija i banaka da se riješe ekonomske dominacije Zagreba. Od hrvatskih autora odcjepljenjem Istre pozabavio se još Darko Macan u kratkoj priči *Šiš-kebab: Istra se odcijepila* iz 2011. godine u kojoj se Istra iznenada odvaja od kopna, što je početak niza sličnih događanja širem svijeta. Tema je također prisutna u stranoj žanrovskoj književnosti: u romanu Lina Dussija, italo-američkog pisca rodom iz Buja, pod naslovom *A.D. 2045 – Rebus Istriano*, Istra se početkom 21. stoljeća bori protiv Hrvatske i Slovenije za nezavisnost, dok ju je francuski pisac François-Régis Bastide u špijunskom romanu *L'Homme au désir d'amour lointain* [Čovjek koji čezne za dalekom ljubavi] pretvorio u otok, ali istovremeno i parlamentarnu monarhiju.

Za detaljniju analizu fenomena neovisnosti Istre u hrvatskoj fantastici novog regionalizma odabrala sam ciklus Marine Jadrejčić koji čine tri priče: *S druge strane struje* iz 1993. godine, *Smrt vrba* iz 1994. i *Ja imam jedan san* iz 1999. godine – sve su prvenstveno izašle u mjesečniku za znanstvenu fantastiku i *fantasy Futura*. Tomislav Šakić, urednik antologije hrvatske znanstvene fantastike *Ad astra*, taj ciklus smatra jednim od značajnih u najnovijoj povijesti

tog žanra u Hrvatskoj (Šakić 2006: 322). Na tematskoj razini novele predstavljaju tipičnu priču za znanstvenu fantastiku o kolonizaciji novog planeta, borbi za opstanak te ponovnom građenju društvenih struktura u novim okolnostima. Istovremeno, obojene su lokalnim kontekstom i izravno se nadovezuju na izvanknjiževnu zbilju – kolonisti su Istrani koji u budućnosti na planetu Tiha čine još jednu hrvatsku dijasporu, ovaj put u svemiru. Ako bismo ostavili po strani futurističan kostim, glavna poruka Jadrejčinih priča postaje poprilično jasna – glavna tema ciklusa je borba za preživljavanjem u izrazito teškim okolnostima, a istovremeno prikaz Istrana kao poštenih, snažnih i ustvari nepobjedivih jer bez obzira na stradanja pojedinaca, bitan je kolektiv, zajednica.

Sve priče iz ciklusa nastaju devedesetih, pri čemu prve dvije tijekom rata, a njihova je veza s izvanknjiževnom stvarnošću očita – nikako ne potvrđuju uvriježenu predodžbu o znanstvenoj fantastici kao prvenstveno eskapističkoj ili ludičkoj i nepovezanoj s pravcima u književnosti glavnog toka. Promjena književne paradigme koja se zbila u Hrvatskoj na početku devedesetih godina vidljiva je i u žanrovskoj književnosti koja se u ovo vrijeme u sve većoj mjeri okreće domaćim prostorima, događajima i likovima. Tu promjenu može se uočiti analizirajući kratke priče i novele koje su izlazile u znanstveno-fantastičnim časopisima – *Siriusu* (1976-1989), a kasnije *Futuri* (1992-2007). Sličnog je mišljenja Aleksandar Žiljak koji tvrdi da se devedesetih po prvi put u većoj mjeri javljaju hrvatske teme, likovi i okruženje te se znanstvena fantastika napokon počinje događati Hrvatima u Hrvatskoj (Žiljak 2006: 26). U susjednoj Srbiji uvođenje domaćih motiva u znanstvenu fantastiku počinje već sedamdesetih godina, a potkraj osamdesetih uvelike je uvriježeno zahvaljujući na primjer Draganu Filipoviću i njegovom kosovskom ciklusu (Milovanović 2016: 87). Tu evoluciju hrvatske znanstvene fantastike mogli bismo povezati također s promjenama unutar samog žanra i znatno zakašnjelom primjeni tzv. Novog valana ovdašnjim prostorima koji se javlja u američkoj i engleskoj fantastici od šezdesetih godina te preusmjerava zanimanje pisaca iz znanstvenih otkrića i

razvoja tehnologije prema antropologiji, psihologiji te tekućim promjenama u društvu. Na hrvatsku znanstvenu fantastiku snažan utjecaj imali su također izvanknjiževni događaji poput raspada Jugoslavije, rata i tranzicije, što je potvrdila i sama Marina Jadrečić, navodeći kao motivaciju za stvaranje priče *S druge strane struje* burno vrijeme rata i s njime povezanu „želju da se nešto izrazi (...) da smo snažni, da nas ništa ne može pobijediti, pa makar nas i ubilo, jer ni smrt nije pobijedila ako se čovjek borio i dao svoj život radi nekog cilja” (Jadrečić, Šišović).

Žitelji različitih hrvatskih regija dobili su vlastite planete za kolonizaciju, umjesto da podijele jedan od njih, što bi se moglo protumačiti kao sugestija da je regija, a ne nacija osnovna identitetska kategorija s kojom se pojedinac može poistovjetiti. Od junaka priče saznajemo da je cilj Zemlje, omogućiti čovječanstvu da opstane te „svakom narodu pružiti priliku k budućnosti” (Jadrečić 1993: 43). Međutim, Istrani iz sela simptomatičnog imena Sveti Ivan u Tujini više se puta određuju kao Hrvati, iako se stalno nadovezuju na napuštenu Istru kao svoju domovinu. Korištenje žanra znanstvene fantastike dozvoljava da u svijetu priča, lišenom prostornog i političkog konteksta u kojem je Istra dio Hrvatske, regijski i nacionalni identitet prestanu funkcionirati u mreži uzajamnih odnosa, pa se nikako ne postavlja problem njihovog potencijalnog sukobljavanja, kao što je to bio slučaj u drugim djelima koja tematiziraju istarsku neovisnost, nego se ti identiteti uzajamno poklapaju i dopunjuju.

Istrani na Tihoj žive u jednostavnim seoskim naseobinama, njeguju stare običaje i tradicije te u novim uvjetima pokušavaju u čim većoj mjeri sačuvati način života prijašnjih generacija. U kontekstu novog planeta napuštena Istra postaje arkadijski prostor, a poteškoće u borbi s lokalnom prirodom vode k sve većoj idealizaciji izgubljene domovine. Ta se sjećanja pod svaku cijenu pokušavaju prenijeti djeci, prvoj generaciji rođenoj u novom svijetu. U priči *S druge strane struje* promatramo ključan trenutak za funkcioniranje tamošnje zajednice –

promjena komunikativnog u kulturno pamćenje prema klasifikaciji koju je stvorio Jan Assman (Assman 2005). Identitet zajednice koja nastanjuje Tihu organiziran je prema nalogu sjećanja i zabrani zaborava, a pitanje pamćenja postaje dominantno pravilo zajednice i oblikuje njezino jedinstvo. U donekle vraćenom u prošlost, a opet potpuno novom svijetu Tihe *lieux de mémoire*, mjesta sjećanja, još uvijek nisu stigla zamijeniti *milieux de mémoire*, središta sjećanja (Pierre Nora 2007: 135). Kako tvrdi Assman, prošlost se oblikuje tek u trenutku kada postaje referentna točka, dok je kulturno pamćenje zgrušava u simboličke figure (Assman 2005: 61) – na sličan se način prostor Istre za kolonizatore ostvaruje zbog današnje potrebe služeći kao artefakt koji omogućuje preživljavanje zajedničkog sjećanja. Pamćenje rekonstruira prošlost, a u svijetu priče i prostor, jer presjek nužan da se može dogoditi nov početak u ovom slučaju nije samo vremenski, nego prvenstveno prostorni – utjelovljuje ga geografska udaljenost i prekid komunikacije sa Zemljom. Stariji junaci, nositelji komunikativnog pamćenja, do neke su mjere svjesni da su u njihovoj memoriji sahranjeni samo najsvjetliji aspekti života u Istri, no u skladu s logikom kulturnog pamćenja potiskuju sve što bi moglo srušiti tu idealiziranu sliku. Proces je prikazan kao krajnje uspješan – u epilogu priče djevojčica, rođena već na Tihoj, zaključuje da ljudi nakon smrti sigurno „odlaze na Zemlju jer je tamo tako lijepo” (Jadrejčić 1993: 51). Zajednica uspijeva reorganizirati i rekonstruirati prošlost te oblikovati pamćenje djeteta, pa uspostavlja kontinuitet – golema promjena kao što je premještanje na novi planet ne vodi stvaranju nove ili bar obnovljene zajednice zbog sjećanja na prošlost i svijesti o kontinuitetu.

Drugi prijeloman trenutak za zajednicu možemo retrospektivno promatrati u priči *Ja imam jedan san*, kada mladi junak saznaje da su se stanovnici Tihe odrekli prve generacije djece rođene na novom planetu. Divovski gen, stoljećima sakriven u Istranima, neočekivano je proradio u izvanzemaljskim prilikama te doveo do naglog rasta i prekomjerne snage. Dvadesetdevetero djece koja su pokazivala simptome mutacije gena odvedeno je u znanstvenu ustanovu prisutnu

na planetu da bi se ih tamo pokušavalo „izliječiti”. Sjećanje na taj događaj potpuno je potisnuto, a sama odluka mještana postaje poprilično lako opravdana strahom i željom za opstankom zajednice. Taj više puta spominjan opstanak zajednice postaje glavna paradigma u ime koje su stanovnici Tihe spremni žrtvovati sve i odreći se čak vlastite djece. Strah od bilo kojeg odstupanja od norme pokušava se također opravdati povijesnim činjenicama – junaci prepričavaju svoje uspomene na najeзде mutanata s istoka koje su u konačnici učinile Zemlju nemogućom za život, pri čemu činjenicu da najeзде stižu upravo s istoka, a ne na primjer sa zapada, sjevera ili drugog planeta teško je smatrati slučajnom. Jadrečić u svojim pričama pokušava „u ovom strašnom času” pokazati da su Istrani, a onda logično i svi Hrvati, dovoljno spretni i hrabri da opstanu i kada vode neravnopravnu bitku s divljim, opasnim stvorenjima. Na par mjesta junaci s ponosom ističu da nijedna hrvatska kolonija još nije pala, iako se to inače često događalo s drugim zemaljskim naseobinama: „svi [Hrvati – AW] su se održali jer je naš čovjek sve što ima krvlju i mukom stekao” (Jadrečić 1993: 44). Ipak u konačnici, regijski odnosno nacionalni identitet predstavljen je kao izuzetno krhak – u njegovom očuvanju ključna su vanjska obilježja poput njegovanja običaja, imena, jezika, a najmanje suočavanje s istinom o mračnim stranama povijesti zajednice moglo bi dovesti do katastrofalnih posljedica.

Ako smo skloni povjerovati Jamesonu, da sredstva reprezentacije tipična za znanstvenu fantastiku mogu reći više o svijetu u kojem živimo nego izjalovljeni realizam (Jameson 2011: 251), a odmak od mimetičke proze označava prijelaz iz kritike epifenomena prema kritici sistema (Postnikov 2013: 27),² nameće se pitanje zadovoljava li istarski ciklus Marine Jadrečić u potpunosti uvjete po kojima bi ga se moglo svrstati u žanr znanstvene fantastike. Međutim, imajmo pri tome u vidu da je to interpretacijsko, a ne genološko pitanje, između ostalog zato što definicija fantastike općenito, a unutar nje također znanstvene fantastike, još uvijek ostaje sporna. U suštini, ovo je pitanje u kojoj mjeri Jadrečić koristi žanr samo kao puki kostim i skladište određenih rekvizita skrivajući ispod njih

trivijalnu književnost. Darko Suvin definira znanstvenu fantastiku kao žanr koji se „temelji na spoznajnoj začudnosti koju izaziva bitno drugačiji novum (likovi i/ili lokusi) naracije” (Suvin 2010: 334), nadovezujući se između ostalog na pojam *ostranjenja* preuzet od ruskih formalista te Brehtovski *Verfremdungseffekt*. Na razini jezika i stila taj balans između začudnosti i spoznaje donosi niz pitanja – primjerice, kako iz perspektive čovjeka budućnosti, koji se obraća fiktivnom primatelju smještenom još dublje u budućnost, što proizlazi iz logike priče, prepričati određene događaje na način razumljiv stvarnom čitatelju? Kako opisati svijet koji ne postoji i nikada nije postajao, čime popuniti njegovu prazninu da bi se dao zamisliti kao što je to moguće sa svijetom mimetičkih djela koja se služe čitateljevim poznavanjem empiričkog svijeta, baziraju na njegovom iskustvu, sjećanjima, poznavanju povijesti? „Sva jezična sredstva koja bi mogle učinkovito omogućiti čitatelju pristup nestvarnim objektima, njihovom izgledu ili situacijama u kojima se pojavljuju, trebala bi biti sumnjiva” (Handke 1969: 85), stoga pisci pokušavaju održati ravnotežu između riječi koje prizivaju određene konotacije sa stvarnošću, ali slabe iskustvo fantazije i onih koje vjerodostojno opisuju nepostojeći svijet, no za cijenu smanjenja razumljivosti. Prema poljskim teoretičarima znanstveno-fantastičnog romana Ryszardu Handke i Jolanti Tambor kriterij jezika je čak ključan za izdvajanje žanra, pri čemu su najtipičnija sredstva neologizmi, također u obliku neosemantizama, znanstvena terminologija, karakteristična vlastita imena, pa malo rjeđe neofrazeologizmi građeni na osnovi postojećih frazeologizama (usp. Handke 1969, Tambor 1990).

Neologizmi, smatrani ključnim sredstvom pomoću kojeg se kreiraju znanstveno-fantastični svjetovi, u priči *S druge strane struje* javljaju se gotovo isključivo u obliku neosemantizama. Budući da je u priči najbitniji element borba ljudi s prirodom novog planeta, a ekološki sustav Tihe potpuno različit od zemaljskog i ključan za kreiranje efekta začudnosti, najkarakterističnija je terminologija povezana s nazivima *faune* i *flore*. U cijeloj priči postoji samo jedna potpuno

izmišljena riječ – imenica *trakožder* označava životinju veličine zeca koja živi na stablima te se jako brzo razmnožava. Na temelju naziva mogli bismo zaključiti da se hrani trakama, dok je njezin izgled ostavljen imaginaciji čitatelja. Sljedeća pojava u ne pretjerano kompliciranom ekosustavu Tihe je *hodajuća vrba*, stablo koje se može kretati u potrazi za boljim tlom i vodom. U ovom slučaju dolazi do preusmjerenja značenja pomoću nove sintagme, pri čemu je imenica neosemantičke naravi jer spomenuto stablo samo izdaleka podsjeća na vrbu. Najzanimljiviji neosemantizam je *vuk* koji određuje životinju koja, kao što komentira i sam pripovjedač, ni po čemu ne sliči vuku, nego je slijepo biće s oklopom koje se orijentira pomoću toplinskog zračenja. Jedina motivacija da ova životinja dobije naziv *vuk* simbolične su konotacije povezane s tom riječju – naime, tihanski *vukovi* također su izrazito opasni i grabežljivi, pa izazivaju ogroman strah koji se pokušava savladati dajući životinji *zemaljsko* ime: „napokon je opasnost dobila ime i bilo mu je lakše” (Jadrejčić 1994: 70). Dominantni neosemantizmi u pričama nisu samo rezultat opisivanja svijeta budućnosti, u kojem je logično došlo do proširenja značenja nekih riječi, pogotovo u oblasti unaprijedene tehnike, nego su za junake način da nepoznatu stvarnost pripitome i učine razumljivijom.

Čitatelj nije ubačen u fantastičan svijet koji je za njegove junake nešto svakodnevno i očito, nego se zajedno s njima konfrontira sa stranim i nepoznatim, što je samo donekle opravdano fabulom jer se radnja prve priče događa već dvadeset godina nakon dolaska Istrana na Tihu. Međutim, starije generacije stalno uspoređuju današnji život s onim koji su vodili na Istri, stoga poneki od neosemantizama u junacima izazivaju dodatno ogorčenje jer bez obzira na naziv, *krumpir* ostaje samo „gomolj blatnjava okusa”.

Neosemantizmom se također može smatrati spomenuta riječ *Zemlja* – ako je ona za djevojčicu sinonim neba ili raja, onda i prošli život na Zemlji postaje vrsta utopije, a cilj takve promjene značenja prestaje biti samo očuvanje identiteta i idealiziranje prošlosti, nego se i zbog toga današnja stvarnost života na Tihom

doživljava kao distopijska. Iako bi neovisan život Istrana na novom planetu mogao postati oblikom utopije kojoj se teži, odcjepljenje od ostatka Hrvatske nije bilo izazvano željom za samostalnošću, a težina života u novom okruženju samo dodatno podcrtava nevolje takvog položaja. Sintagme *stari kraj* i *negostoljubiv planet* koje se najčešće javljaju u pričama također se odnose na prostorno-vremensku opoziciju između idealiziranog života na Zemlji i tekuće situacije na Tihoj. Njima se još može pridodati česta sintagma *obećana zemlja* kao izraz razočaranja zbog razlike između pretpostavki kako će izgledati život na drugom planetu i stvarnosti. Međutim, nužno je primijetiti da se kod junaka stalno javlja nada da će jednom prestati biti „tuđinci”, „zemlja će ih prihvatiti”, „biti njima mati, a oni njezini sinovi” (Jadrejčić 1994: 78).

U pričama je također čest opis kojim se pokušava približiti čudnu, fantastičnu prirodu Tihe. Međutim, zanimljiviji su rjeđi opisi kojima generacije koje se sjećaju života na Zemlji pokušavaju mlađima objasniti pojave koje nisu prisutne na novom planetu, poput snijega, što proizvodi svojevrsni brehtovski efekt začudnosti (usp. Brecht 1979). Znanstvena terminologija u prvoj je priči nazočna samo kada se spominje preseljenje Istrana na drugi planet pa s njom povezuju *struje* i *brazdači*. U *Smrti vrba* češća je i značajnija jer se dio radnje odvija u postaji znanstvene ustanove, takozvanog INTER.S-a. Znanstvenici koji u njoj rade promatraju netipične promjene u prirodi Tihe i, iako je borba Istrana s tim promjenama opet glavna tema priče, njihovo sukobljavanje s prirodom dobiva znanstveno objašnjenje. Pokušava se dokučiti smisao određenih pojava u životinjskom i biljnom svijetu, pa je čitatelj suočen sa znanstvenom terminologijom tipičnom za žanr, pogotovo iz polja biologije, na primjer *mikroanalizatorima*, *egzobijolozima* ili *inkubatorima*. No treba primijetiti da istraživači nisu od velike pomoći stanovnicima Tihe te su oni prije svega promatrači situacije, dok su oni koji žive u naseljima van ustanove primorani oslanjati se na svoje snage, pa se i znanstvena terminologija čini prije svega dekorativnom. Tek u *Ja imam san* dolazi do sukobljavanja i pravog kontakta

znanstvene terminologije i istarske tradicije kada se utvrđuje da su mutacije koje su zahvatile stoku i djecu najvjerojatnije divovski gen iz narodnih predaja. Idealizirana prošlost opet uspijeva pobijediti distopijsku sadašnjost jer drevna vjerovanja nude objašnjenja koja nisu bila dostupna hladnom, racionalnom znanju, ali je i ponovo naglašen kontinuitet u životu zajednice, od prapovijesnog divovskog doba do današnjeg života u svemiru.

Istrani na Tihoj govore dijalektom, točnije upotrebljavaju buzetski govor – dijalekt se doživljava kao značajka regije *par excellence* i kao takvome mu pripadaju brojne identitetne konotacije. Autorica je priznala da smatra da jezik tvori narod, a „Istrani koji bi pričali engleski u roku od jedne generacije ne bi više bili Istrani” (Jadrejčić, Šišović). U skladu s tom logikom, jezik Istrana u XXVI. stoljeću ni po čemu se ne razlikuje od današnjeg. Tako su na primjer česti izrazi koji u sebi sadrže kršćansku metaforiku i pozivaju se na Boga: oni okamenjeni u jeziku: „hvala Bogu i Majci Božjoj”, „čudni su putevi Božji”, ali i oni koji svjedoče o tome da se religija u sličnom obliku preselila s Istranima na drugi planet: „kad je Bog stvarao ovaj dio svemira, bio je loše volje” (Jadrejčić 1999: 91). Kršćanstvo, iako nije ni na jednom mjestu detaljnije tematizirano, ostaje zabilježeno kao dio tradicije – jednom od junaka kreću suze kada čuje crkveno zvono jer ima utisak da je na Zemlji, u Svetom Ivanu. Stječe se dojam da bi gubljenje najmanjeg djelića starih običaja ili vjerovanja moglo biti opasno za „opstanak zajednice”, ali religioznost stanovnika Tihe nema nikakvog utjecaja na njihov stvarni život, postaje još jedan puki čin njegovanja prošlosti.

Ja imam jedan san manje se od prethodne dvije priče drži realističkog modusa pripovijedanja, što je u najvećoj mjeri posljedica toga da glavni lik ove priče više nije kolektivitet nego pojedinac. Pripovjedač je donekle svjestan da su riječi kojima se služi u opisu neobičnih pojava neadekvatne te koristi autoreferencijalne opaske poput „mjesto na vučjem tijelu, koje bismo pogrešno nazvali glavom” (Jadrejčić 1999: 91). Potkraj priče, kada se mladi junak nađe

zatočen u špilji punoj nepoznatih bića, mogu se naslutiti postupci koje će Jadrejčić koristiti u svojim kasnijim pričama sabranim u zbirci spekulativne fikcije *Tužna Madona* (2008) u kojima su uočljivi pokušaji da se pronade novi jezik kojim bi se moglo progovoriti o svijetu. Dominantna korištena sredstva su komentari pripovjedača koji ukazuju na nepostojanje jezika kojim bi se moglo izraziti iskustvo koje prevazilazi ljudske kategorije i poimanje: „Jure Grando uzdahne. Odnosno, njemu se učini da može uzdahnuti. Točnije, on učini ekvivalent uzdaha” (Jadrejčić 2008: 103) ili „teško je opisati položaj nečega što je na rubu nepostojanja” (Jadrejčić 2008: 26), a također grafičko podcrtavanje pojmova povezanih s prostorom ili vremenom poput *sljedeći dan* ili *tamo dolje* s ciljem da se prikaže njihova neprikladnost. U pričama u prvom licu jednine to su obilato korištenje sinestezije, bilježenje fizioloških reakcija te tzv. *osjetilna fokalizacija* – percepcija junaka je konceptualizirana od strane pripovjedača, njihove se perspektive prepleću, pri čemu je naglasak postavljen na psihosomatske doživljaje i one povezane s osjetilnošću (usp. Rembowska-Pluciennik 2006: 56). Međutim, u završnoj priči istarskog ciklusa ti su postupci samo naznačeni, djelomično izazvani situacijom u kojoj se junak našao, njegovim polusvjesnim stanjem i groznicom. Ipak, čak i u pričama *S druge strane struje* i *Smrt vrba* dijalozi su dosta rijetki, pa se često opisuje fizičko i psihosomatsko stanje junaka.

Da se vratimo na ranije postavljeno pitanje o žanru, priče Marine Jadrejčić služe se značajnim *novumom* u obliku prostorno-vremenskog lokusa planeta Tihe u XXVI. stoljeću. Ukoliko vremenska dimenzija, to jest činjenica da je opisan svijet daleka budućnost, gotovo ne izaziva efekt začudnosti i praktički je nevidljiva u jeziku pripovijedanja i likova, problem prostora postaje ključan za oblikovanje fabule priče. Binarna opozicija između arkadijskog života u Istri i današnje stvarnosti vodi idealiziranju imaginarnog prostora regije, no taj regijski oblik identitetske reprezentacije ne potire, nego dopunjuje, a možda čak i ojačava ovaj nacionalni, što omogućava upravo žanr znanstvene fantastike.

Spoznajna logika u prvoj priči slabija je u odnosu na ostale dvije, no nije potpuno zanemarena te se pokušavaju dati neka znanstvena objašnjenja o dolasku Istrana na Tihu (već se u naslovu javlja *struja* kao način putovanja kroz svemir). Iako je odmak od tehnološkog, tzv. *hard SF-a* i pokušaj njegova spajanja s vanjskim svijetom na početku devedesetih u Hrvatskoj neobičan i dobrodošao pothvat, ako je znanstvena fantastika „u osnovi subverzivni žanr” (Suvin 2010: 68), Jadrečić ne uspijeva iskoristiti njegov potencijal. On kod nje postaje sredstvo nametanja određenih esencijalističkih uvjerenja o prirodi identiteta i zajednice. Kao što njezini junaci pomoću jezika pokušavaju pripitomiti nepoznatu stvarnost, slično se i njezin književni odgovor na kaotičnu izvanknjiževnu zbilju početka devedesetih godina svodi na povratak prema tzv. tradicionalnim vrijednostima, očuvanju kontinuiteta zahvaljujući selektivnom sjećanju na idealiziranu prošlost te borbi pod svaku cijenu za opstanak zajednice u nepromijenjenom obliku.

Literatura

- *Ad Astra. Antologija hrvatske znanstvenofantastične novele: 1976.-2006.* 2006. Prir. Tomislav Šakić i Aleksandar Žiljak. Zagreb: Mentor.
- Assmann, Jan. 2005. *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama.* Zenica: Vrijeme.
- Bashkatova, Anastasiia. 2016. A New Morning Dawns for the Utopia. *Russian Studies in Literature* 52: 57–66.
- Brecht, Bertolt. 1979. *Dijalektika u teatru.* Prev. D. Suvin. Beograd: Nolit.
- Brešić, Vinko. 2004. *Slavonska književnost i novi regionalizam.* Osijek: Matica Hrvatska, Ogranak Osijek.
- Grgas, Stipe. 2014. O hrvatskome spacijalnom imaginariju. *Mjesto, granica,*

identitet: Prostor u hrvatskoj književnosti i kulturi: 49-66. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola.

- Jadrejčić, Marina. 1993. S druge strane struje. *Futura* 13: 34–52.
- Jadrejčić, Marina. 1994. Smrt vrba. *Futura* 20: 60–91.
- Jadrejčić, Marina. 1999. *Ja imam jedan san*. *Futura* 83: 88–129.
- Jadrejčić, Marina. 2008. *Tužna Madona*. Zagreb: Naklada Zoro.
- Jadrejčić Marina, Šišović, Davor. [Istrani i divovi na dalekoj planeti](#). [pregled: 15. 2. 2018].
- Jameson, Frederic. 2007. *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. London: Verso.
- Handke, Ryszard. 1969. *Polska proza fantastyczno-naukowa. Problemy poetyki*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Krušvar, Zoran. 2004. *Najbolji na svijetu*. Zagreb: Mentor.
- Milovanović, Miodrag. 2016. *Srpska naučna fantastika*. Beograd: Everest Media.
- Nora, Pierre. 2007. *Između sjećanja i povijesti*. Prev. Milena Ostojić, Ana Irena Hudl. *Diskrepancija* 12: 135–165.
- *Nowy regionalizm w badaniach literackich. Badawczy rekonesans i zarys perspektyw*. 2012. Prir. Małgorzata Mikołajczak, Elżbieta Rybicka. Kraków: Universitas.
- Postnikov, Boris. 2013. Imaginiranje sutrašnjice bez budućnosti. [Le Monde diplomatique XI](#). [pregled: 10. 2. 2018].
- Rembowska-Płuciennik, Małgorzata. 2006. W cudzej skórze. Fokalizacja zmysłowa a literackie reprezentacje doświadczeń sensualnych. *Ruch Literacki*

6: 51–67.

- Rybicka, Elżbieta. 2012. *Literatura, geografia: wspólne terytoria*. U: E. Konończuk i dr. *Od poetyki przestrzeni do geopoetyki*: 11–25. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Suvin, Darko. 2010. *Metamorfoze znanstvene fantastike*. Zagreb: Profil.
- Tambor, Jolanta. 1990. *Język polskiej prozy fantastyczno-naukowej*. Katowice: Uniwersytet Śląski.

---

¹ Dozvoljavam si u ovom slučaju izaći iz usko poimanog žanra znanstvene fantastike i proširiti svoja zapažanja na prostranu, iako ne odveć teorijski relevantnu kategoriju spekulativne fikcije ili takozvane žanrovske fantastike: u nju ubrajam žanrove poput znanstvene fantastike, epske fantastike, horroru, utopije i distopije.

² Postnikov u svom tekstu govori o ekspanziji distopijske proze u hrvatskoj književnosti nakon 2010. godine, no smatram da bi se njegova tvrdnja u ovom slučaju mogla primijeniti i na ostale egzomimetične žanrove poput znanstvene fantastike.